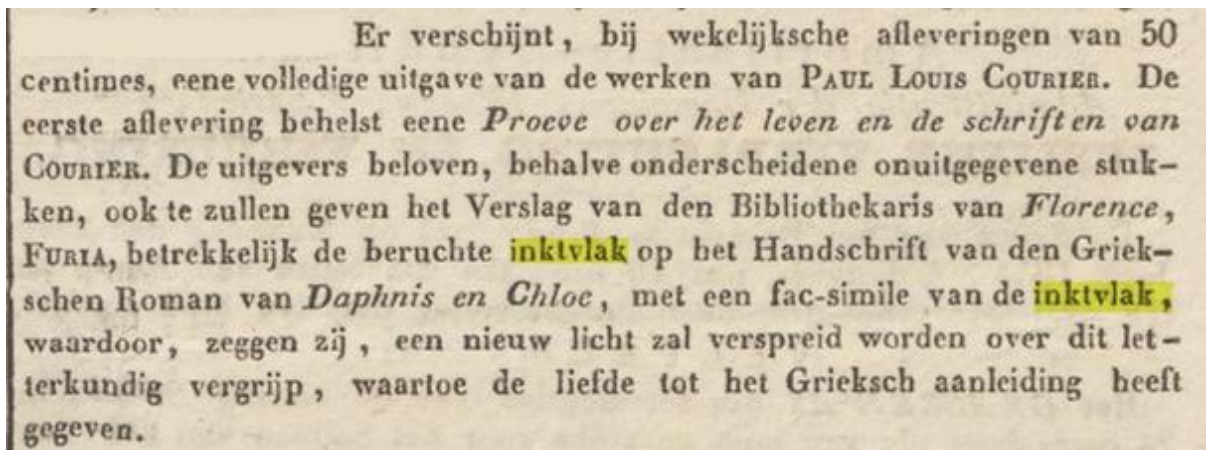

DE SCHANDALIGE INKTVLEK

Er bestaan op de wereld geen zonderlinger menschen dan boekenvrienden. [...] En daarbij zijn de echte boekensnuffelaars verre van zeer vriendelijk tegen elkaar. Paul Louis Courier vond te Florence een Griekschen zin, dien hij niet vertalen kon, en, om aan een ander de eer niet te gunnen van dit na hem te doen, wist deze grootmoedige man niets anders uit te vinden, dan een groote inktvlek te werpen op het oude manuscript, waarvan geen afschrift bekend is. Van die kracht zijn de echte boekenvrienden. (Java-bode, 11 juni 1883)

Als 'zonderlinge boekensnuffelaar' voel ik me allereerst verplicht dit bericht recht te zetten omdat 'echte boekenvrienden' geen inkt morsen op hun lievelingen! Bovendien is de sensatiebeluste journalist grondig fout met zijn interpretatie van de vermeende misdaad van Paul Louis Courier. Vandaar dit relaas over de meest beruchte klad in de boekenwereld, zoals de *Bredasche Courant* van 29 mei 1834 bevestigt.¹

Er verschijnt, bij wekelijksche afleveringen van 50 centimes, eene volledige uitgave van de werken van PAUL LOUIS COURIER. De eerste aflevering behelst eene *Proeve over het leven en de schriften van COURIER*. De uitgevers beloven, behalve onderscheidene onuitgegevene stukken, ook te zullen geven het Verslag van den Bibliothekaris van Florence, FURIA, betrekkelijk de beruchte **inktvlak** op het Handschrift van den Griekschen Roman van *Daphnis en Chloe*, met een fac-simile van de **inktvlak**, waardoor, zeggen zij, een nieuw licht zal verspreid worden over dit letterkundig vergrijp, waartoe de liefde tot het Grieksch aanleiding heeft gegeven.

Of het een 'letterkundig vergrijp' betreft moet u beoordelen nadat ik hier 'nieuw licht' heb geworpen op een bibliofiel drama met de allure van een Griekse tragedie. Neem me deze pathetische aanhef niet kwalijk, maar de toon vloeit voor uit mijn selectie van oude Nederlandse geschriften over deze 'beruchte inktvlek'.

¹ Het betreft *Oeuvres complètes de P.-L. Courier. Nouvelle édition augmentée d'un grand nombre de morceaux inédits, précédée d'un essai sur la vie et les écrits de l'auteur par Armand Carrel* (Paris, Paulin & Perrotin, 1834). Het commercieel belang van de fameuze inktvlek blijkt uit de eerdere publicatie: *Oeuvres complètes de Paul-Louis Courier; ornées d'un beau portrait de l'auteur et du fac-simile de la tache d'encre* (Bruxelles, J.P. Meline, 1833). Dit boek neemt een facsimile van de inktvlek over uit een publicatie van Francesco del Furia in *Collezione d'opuscoli scientifici e letterari ed estratti d'opere interessanti – Volume X* (Firenze, 1810; p 49). De hele geschiedenis werd uitvoerig te boek gesteld: Henri Auguste Omont, *Paul-Louis Courier et la tache d'encre du manuscrit de Longus de Florence* (Paris, 1885); oorspronkelijk in *Revue critique d'histoire et de littérature*, 1885, 21, p 378-387; Robert Gaschet, *L'Affaire de la tache d'encre sur le manuscrit de Longus à la Bibliothèque Laurentienne, d'après des documents inédits* (Bordeaux/Paris, Feret & fils/Fontemoing, 1906); oorspronkelijk in *Bulletin Italien*, 1906, 6 p 51-73 & 249-268.

Paul-Louis Courier (1772-1825) zorgde in zijn leven voor heel wat controversen rond zijn persoon, vooral door politieke pamfletten, “staatkundige vlugschriften, waarin scherpzinnigheid, schitterend vernuft en fijne ironie elkander den voorrang betwisten”.² Zijn ‘geestige schrijfstijl’ zorgde voor een bloemlezing in het Nederlands waaruit volgend fragment.³

Het volk is gemaakt om te betalen.

Gij moet inkt doen gebruiken en zorgvuldig doen
 afdrukken. Beveel dit toch aan uwen drukker, als
 hij hebben wil dat zijne bladen leesbaar van onder
 de pers komen. Ik kan te nauwernood de helft
 ontcijferen van zekere pasfage enz.

. . . . .
 . . . . .
 . . . . .

² Gerrit Engelberts Gerrits, *Biographisch handwoordenboek: levensbeschrijvingen der meest beroemde personen uit alle eeuwen en volken* (Amsterdam, M.H. Binger, 1848) p 365.

³ *Stalen van geestigen schrijfstijl van Paul-Louis Courier; verzameld door J. Immerzeel* (Amsterdam, J. Immerzeel, 1839); citaat p 69.

Deze passage is dubbel ironisch omdat Courier juist zelf berucht werd door het morsen met inkt, een 'schandaal' dat mede ervoor gezorgd heeft dat zijn kandidatuur voor de prestigieuze *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* geweigerd werd. Er waren immers

verscheidene leden der Académie, die Courier voor schuldig hielden in de beruchte geschiedenis van den inktvlek op het manuscript van Longus in de Laurentiaansche Bibliotheek te Florence. Nu, het is ook moeilijk, Courier van schuld vrij te pleiten. Op zijn zachtst geoordeeld, heeft hij op onverantwoordelijke wijze gehandeld met een hem toevertrouwd manuscript. Het manuscript van Longus, *Daphnis en Chloe*, bevatte volgens het vermoeden van Courier een fragment van het eerste boek, dat in geene der edities voorkwam. Ofschoon de bibliothecaris, Del Furia, het manuscript voor een arbeid, dien hij te doen had, geruimen tijd onder handen had gehad, was hem deze bijzonderheid volkomen ontgaan. Courier nu, die met toestemming van Del Furia het manuscript ter inzage en ter bestudeering kreeg, bekladde juist het onuitgegeven fragment met inkt, bij ongeluk volgens hem, expres om alleen eigenaar van het fragment te worden, volgens Del Furia. Natuurlijk was het fragment, voordat het beklad werd, reeds door Courier afgeschreven en, ofschoon hij het in de eerste opschudding beloofd had, weigerde hij later eene kopie van het afschrift aan Del Furia te geven. Geen wonder, dat deze verontwaardigd was en geheel Florence in zijne veronwaardiging deelde. Er stak een ware storm onder de geleerden in Italië tegen Courier op, want in een heftig geschrift had Del Furia de geheele toedracht der zaak wereldkundig gemaakt. Men sprak van niets minder dan van het verbeurdverklaren der reeds uitgegeven exemplaren van het fragment en van het gevangennemen van Courier. Nadat eerst Renouard, de Parijsche uitgever, die Courier bij zijn bezoek aan de Laurentiaansche bibliotheek vergezeld had, op het geschrift van Del Furia geantwoord had, maar veel te zoetsappig volgens Courier, nam deze zelf de pen ter hand en schreef zijne scherpe, sarcastische *Lettre à Monsieur Renouard* [...].

Met dat al slaagde Courier er niet in zijne onschuld duidelijk in het licht te stellen. De 'paté', waar hij van spreekt, is eene vlek, die 1/3 van de bladzijde bedekt en geheel onleesbaar maakt. Wel hielden enkelen zijner geleerde vrienden, zooals Clavier, Akerblad, Boissonnade, hem de hand boven het hoofd, maar in de oogen van de groote meerderheid had hij zich in deze zaak gecompromitteerd*. Courier trok zich dit oordeel volstrekt niet aan, daar de opinie zijner medemenschen hem vrij onverschillig was. [...] Het gebeurde in de Laurentiaansche bibliotheek met al zijne gevolgen en de zorg voor de uitgave van den nu complete Longus, dien Courier op zijne eigen kosten laat drukken en aan zijne vrienden uitdeelt, – wat in ieder geval bewijst, dat het geen winstbejag is geweest, dat hem de pagina heeft doen bekladden, – neemt bijna het geheele jaar 1810 in beslag.

* Ik herinner mij indertijd gehoord te hebben, dat Professor Cobet, die het bewuste manuscript te Florence in handen had gehad, evenmin aan een ongeluk kon gelooven, en diens meening zal toch wel als geheel onpartijdig kunnen gelden.⁴

Naar aanleiding van deze laatste voetnoot volgt nu het relaas van Jacobus Johannes Hartman, hoogleraar Latijn aan de Rijksuniversiteit Leiden, die de Bibliotheca Laurentiana in Firenze bezocht.⁵ Verrukt doorbladerde hij er "den beroemden codex van Tacitus' jaarboeken", maar...

Slechts een half uurtje bleef mij over, want dien dag moest ik toch stellig van de Bibliotheek afscheid nemen, en van al de klassieke schatten der Medici had ik niets gezien dan mijn éenen

---

⁴ L. A. A. van Kervel, 'Paul Louis Courier' in *Verzamelde geschriften* (Kemink & Zoon, 1913) p 22-41 (citaat p 29-32); oorspronkelijk verschenen in *De Tijdspiegel*, 1905 p 387-400.

⁵ J.J. Hartman, 'Een reliek' in *De Nederlandsche Spectator*, 3 september 1892 p 290-291.

Tacitus! Dat ging toch niet aan. Ik verzocht nog even het handschrift dat in beroemdheid misschien op dien Tacitus volgt: den Longus. Dat handschrift heeft indertijd genoeg gerucht in de geleerde wereld gemaakt om hier ter loops zijn inhoud te vermelden en zijn geschiedenis aan te stippen.

Longus is een Grieksche Romanschrijver, zijn Roman behelst de liefdesgeschiedenis van Daphnis en Chloe, heet Pastoralia, en wordt te Florence gevonden in een handschrift der gezamenlijke Grieksche Romanschrijvers (Erotici genoemd). Er was een tijd toen men wèl Longus kende maar niet of niet goed het handschrift te Florence. Men moest dus van Longus' vertelling altijd iets missen; want, juist waar de minnarijen van Daphnis en Chloë beginnen pikant te worden was een lacune, het werk waarschijnlijk van voor de goede zeden al te bezorgde afschrijvers. Daar vindt op een goeden dag P. L. Courier, de welbekende geestige Franschman, het ontbrekende in het Florentijnsche manuscript. Fluks neemt hij copie van dat stuk, waarnaar geleerde lezers zoo lang nieuwsgierig waren geweest. Maar zie den volgenden morgen, vreeselijke ontsteltenis van den braven en ijverigen Bibliothecaris! Van het door Courier gebruikte handschrift is een pagina tot onleesbaar worden toe met inkt besmeerd. Wat is over die inktvlak al een strijd en woordenwisseling gevoerd! Courier beweerde dat hij bij ongeluk tot bladwijzer had gebruikt een papier dat in de inkt gelegen had; de Bibliothecaris beschuldigde hem dat hij opzettelijk die éene pagina onleesbaar had gemaakt. En nog altijd vindt die beschuldiging veel geloof. Wat toch is er waarschijnlijker dan dat Courier van het door hem gevondene voor zich het monopolie heeft willen houden en dat hij want Courier's kennis van het Grieksch liet veel te wenschen over andere geleerden heeft willen beletten fouten in zijn copie te ontdekken? Hoe het zij, Courier heeft groote schade aangericht en is er niet afgekomen zonder openlijk zijn schuld te belijden. Bij de pagina in kwestie ligt nog altijd de noodlottige 'bladwijzer', en op de achterzijde daarvan leest nog het late nageslacht de eenige bekentenis die men Courier heeft kunnen afdwingen:

Ce morceau de papier, posé par mégarde dans ce manuscrit pour servir de marque, s'est trouvé taché d'encre; la faute en est toute à moi, qui ai fait cette étourderie, en foi de quoi j'ai signé.

Rome 10. 9. 1809.

COURIER.⁶

Dat dat stuk papier, een ruw afgescheurd stuk in het handschrift ligt weet elk literator en nog menigeen bovendien. Maar dat het nog een ander geschrift bevat, dat weten misschien weinigen; en dat was nu juist de ontdekking die ik deed; althans voor mij was het een ontdekking. Bij de eerste pagina van den Roman van Chariton⁷ vond ik een in vieren gevouwen blad liggen, en toen ik het opende zag ik, ik durf zeggen met een bijna heilige ontroering, dat welbekende prachtige Grieksche Schrift, die mooie, ronde, vaste letter, die ik altijd zoo had bewonderd, die mooiste hand die ik ooit had gezien het was een bewonderenswaardig nauwkeurige copie van Charitons bijna onleesbare inleiding. En onder die copie stond:

Firenze Giugno 1842.

C. G. COBET OLANDESE.⁸

---

⁶ "Dit stuk papier, dat per ongeluk in dit manuscript was geplaatst om als merkteken te dienen, bleek met inkt te zijn bevestigd; de fout ligt volledig bij mij, die deze onbezonnenheid heeft begaan, als blijkt waarvan ik heb getekend. Florence, 10 november 1809, Courier."

⁷ Chariton (1°-2° eeuw) was de auteur van een van de eerste liefdesromans uit de Oudgriekse literatuur.

⁸ Carel Gabriel Cobet (1813-1889) was hoogleraar Grieks aan de Universiteit Leiden. Ter aanvulling dit citaat uit Samuel Adrianus Naber, *Vier tijdgenooten: indrukken en beschouwingen* (Haarlem, H.D. Tjeenk Willink, 1894) p 327: "Er werd reeds medegedeeld, dat Cobet zich te Florence ernstig had beziggehouden met den beroemden codex der Erotici [...]. Nog voor dat dit werk gereed kwam, vond Cobet gelegenheid de voornaamste nieuwe lezingen in Longus bekend te maken. Natuurlijk komt hierbij ook de inktvlak van Courier ter sprake. Cobet deelt met de grootste nauwkeurigheid mede, wat thans nog op de bevestigde bladzijde kan onderscheiden worden en komt tot het resultaat dat Courier, die beter Grieksch verstond dan eenig kavallerie-officier in het leger van Napoleon, maar wiens kennis der oude taal desalniettemin zeer oppervlakkig was, eene bladzijde uit den codex met voorbedachten rade heeft onleesbaar gemaakt, opdat hij en hij alleen als de ontdekker zou bekend blijven van hetgeen toenmaals – zeer ten onrechte – voor uiterst belangrijk doorging." Een kritische analyse van

Merkwaardig niet waar? Bij elkaar de schuldbekentenis van den man die hetzij door onvergefelijke roekeloosheid, hetzij door hoogst laakbare eerzucht een gewichtig document der oudheid had beschadigd, én een herinnering aan den zooveel nauwlettender en ernstiger geleerde, die door groote inspanning en gelukkige combinatie niet alleen de door den eerste berokkende schade zooveel mogelijk heeft hersteld maar èn uit het handschrift der eroticiçi èn uit een honderd andere zoo onnoemelijk veel heeft voor den dag gebracht wat vroeger onbekend en onbegrepen was.

Tot slot nog enkele fragmenten over de ‘verdediging’ van Courier tegenover de ‘furieuze’ beschuldigingen van de Florentijnse bibliothecaris Del Furia

Furia en zijn aanhangers beschuldigden Courier van opzettelijk een gedeelte van het origineel onleesbaar te hebben gemaakt, om de waarde van zijn eigen manuscript te verhoogen, of in allen geval anderen te verhinderen de ontdekking te toetsen, waarop hij aanspraak maakte; en Courier antwoordde in de *Lettre à M. Renouard*, een parijsch boekverkooper, die bij de ontdekking van het manuscript was tegenwoordig geweest.⁹

In den door den druk bekend gemaakten brief aan Renouard, trachtte hij de overdrevene uitdrukkingen van Furia belagchelijk te maken. Deze toch had over de inktvlak gesproken als over eene zaak, waaraan het gansche gemeenebest der letteren oneindig veel gelegen was,

---

de bewuste inktvlek en tekstinterpretatie is te vinden in *Brieven van C. G. Cobet aan Geel uit Parijs en Italië* (Leiden, E.J. Brill, 1891 p 249-252).

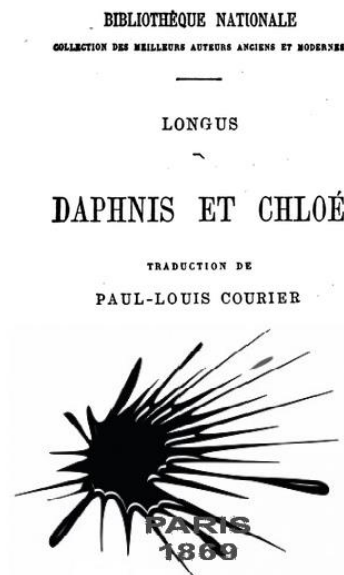
⁹ Henry D. Trail, ‘Paul Louis Courier’ in *Wetenschappelijke bladen – derde deel* (Haarlem, Kruseman & Tjeenk Willink, 1877) p 1-31 (vertaling uit de *Fortnightly Review*); citaat p 8-10.

als over eene misdaad, waarvan Courier zich voor het aangezicht der geleerde wereld zoude moeten zuiveren.

Ik moet bekennen, schrijft Courier onder anderen, dat het ongeluk mij zeer gering toescheen. Ik wist niet dat dit boek het Palladium van Florence was, dat het lot dier stad aan de woorden, welke ik bevlekt had, hing. Ik had echter behooren te vermoeden dat dezelve heilig waren voor de Florentijners, want zij raakten dezelve nimmer aan. Doch ik voelde evenwel mijn bloed niet in de aderen stollen, mijne haren niet te berge rijzen, ik bleef niet zonder stem, zonder pols, zonder adem. Mijnheer Furia zegt dat dit alles hem overkwam.

De uitdrukkingen om zijne ontzetting te betuigen toen hij de vlak gewaar werd, welke een twintigtal woorden bedekte, zijn in den verhevensten stijl, roerend zelfs voor Italianen. Hoewel de zwakheid onzer taal moeilijk die hoogte kan bereiken, zal ik mij verstouten, [...], om Furia te vertolken. Zie hier. *Op dit ijselijk schouwspel* (hij spreekt van de koek welke ik op zijn Grieksch maakte,) *bevroor mijn bloed in de aderen, en gedurende verscheidene oogenblikken trachtte ik te vergeefs te roepen of te schreeuwen; mijne stem stikte in de keel: eene ijskoude rilling beving mij, ik stond verstomd.* Ziet gij, die inkt-koek is voor hem het Medusa-hoofd. Hij was verstompt, hij zegt het ons, nu dit is de eenige waarheid van zijne vertelling. Ik verzeker u dat hij reeds lang vóór die vreeselijke vlak, waarvan de herinnering alleen hem met ijzing en verontwaardiging vervulde, verstompt was, of ten minste op zeer weinig na, dewijl hij iedere bladzijde van het handschrift onderzocht, bestudeerd en er een berigt van gegeven heeft, zonder te hebben gemerkt dat juist de ontbrekende plaats er in te vinden was.

Toen de Directeur Thomas Pulcini [de eigenlijke naam was Puccini; Pulcini betekent kuiken] *door de schelklinkende trompet der faam dit ongeluk vernam ... om kort te gaan, toen men hem met het avontuur van de inktvlak bekend maakte, werd hij met afgrijzen vervuld en hij beefde op het verhaal der ontmenschte daad.* Er zijn wezentlijk grooter misdaden, zwarter zijn er geene!" Door deze in de ganschen brief volgehouden toon, waarbij hij echter een aaneengeschalkd verhaal der gansche nietige gebeurtenis gaf, werd Furia in zoodanig bespottelijk daglicht gesteld, dat zijn naam voor altijd met de inktvlak een geheel zal uitmaken.¹⁰

¹⁰ Gregorius Mees, 'Levensberigt van Paul Louis Courier' in Jacobus Petrus Sprenger van Eijk (red.), *De Fakkel of bijdragen tot de kennis van het ware, schoone en goede, 10de jaargang* (Rotterdam, Mensing en van Westreenen, 1834) p 63-128; citaat p 88-93.

Weinig bekend in deze inktvlekaffaire is het feit dat Paul-Louis Courier een 'recidivist' genoemd werd. In 1802 in de bibliotheek van Straatsburg maakte hij aantekeningen voor een uitgave van het werk van de Griekse taalkundige Athenaeus van Naucratis. In de veronderstelling dat hij het poederdoosje pakte dat normaal werd gebruikt om de inkt te drogen, nam hij de inktpot zelf en maakte zo een grote vlek op 'een manuscript', volgens de overlevering. In werkelijkheid echter had hij zijn eigen tekst besmeurd en niet een waardevol handschrift!¹¹ Hoe dan ook, het voorval in de bibliotheek van Firenze heeft veel inkt doen vloeien. Tachtig jaar na het voorval inspireerde het René Bazin tot het boek *Une tache d'encre* (1888)¹² waarvan in bijlage fragmenten uit de vertaling volgen.

Geprikkeld door deze teksten ging ik op zoek naar oude avonturen van een inktvlek en maakte een selectie in de bijlagen (in chronologisch volgorde):

- [Gerard Keller], 'A propos van een inktvlek' in *De Tijdstroom. Maandschrift gewijd aan letteren, kunst en wetenschap*, 1859, 2 (2) p 302-309
- Heribert Rau, 'De hoopvolle inktvlak' in *Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad*, 27 maart 1861
- Alexander von Roberts, 'Een inktvlek' in *Novellen en kleine verhalen* (Amsterdam, Holdert, 1889) p 4-7
- Anoniem, 'De wraak van het papier' in *Haagsche Courant* 6 oktober 1890
- René Bazin, 'Een inktvlek en hare gevolgen' in *Java-bode*, 1893, 5 januari tot 22 maart.
- Anoniem, 'Een inktvlek' in *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 februari 1894
- [Louis Sonolet], 'De katten van Richelieu' in *Westlandsche Courant*, 2 mei 1908
- De 'inktvlektest' van Willem Elsschot in *Villa des Roses*, 1913

Verder bleek een inktvlek op te duiken in tal van historisch belangrijke momenten maar evenzeer in alledaagse krantenknipsels. Ik beëindigde mijn zoektocht in teksten tot 100 jaar na de 'schandalige vlek' van Courier.¹³

---

¹¹ Jean-Yves Cordier, Histoire d'un pâté célèbre, de l'atacamite, et de "l'encre de la petite vertu"; <https://www.lavieb-aile.com/article-histoire-d-un-pate-et-de-l-encre-de-la-petite-vertu-113538334.html>

¹² In het *Journal des Demoiselles* (1888, p 221) wordt bij de bespreking van het boek van René Bazin het verband gelegd met de ophef rond de inktvlek van Courier.

¹³ Met dank aan Ed Schilders voor suggesties en aanmoediging.